

Зоя Захариева-Цанкова

ЩАСТЛИВА ЕМИГРАНТСКА ПЕСЕН НЯМА

27 срещи с политически бегълци
от комунистическа България

София, 2012

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Зоя Захариева-Цанкова, автор, 2012

© Издателство „Изток-Запад“, 2012

ISBN 978-619-152-076-3

ЗОЯ ЗАХАРИЕВА-ЦАНКОВА

ЩАСТЛИВА ЕМИГРАНТСКА ПЕСЕН НЯМА

**27 СРЕЩИ С ПОЛИТИЧЕСКИ БЕГЪЛЦИ
ОТ КОМУНИСТИЧЕСКА БЪЛГАРИЯ**

Благодаря на г-жа Снежа Велкова, вдовицата на г-н Джеймс Велков, която подпомогна издаването на тази книга.

За правото да използвам снимки на моите събеседници благодаря на:

Николай Славов, Иван Григоров, Йозеф Грилмайер, Институт по история на българската емиграция в САЩ „Илия Тодоров Гаджев“, Institut für Vagonalistik – München (фотограф Уте Сювер).

Има и снимки от лични архиви.

Съдържание

Идеята за тази книга / 7

Джеймс ВЕЛКОВ

Лъвът в джунглата / 10

Жени ЗАИМОВА

Никой не може да ми отнеме светлинката / 19

Илия ГРИГОРОВ

Реставрацията на комунизма е самоубийство / 26

Проф. д-р Марин ПУНДЕВ

В България няма гражданско общество / 32

Любомир КАНОВ

България страда от болестта сталинизъм / 39

Емил БОЯДЖИЕВ

Мълчанието дава сила на страха / 46

Евстати АНТОНОВ

Плаши ме хаосът в Русия / 54

Димитър ИНКЪОВ

Възможно е да нося в душата си хлапак / 61

Панайот ПАНАЙОТОВ

Разплитаме тайните на родната история / 69

Камен ИВАНОВ

Бизнесът не търпи илюзии / 77

Иван ДРЕНИКОВ

Историята на България трябва да бъде коригирана / 85

Стефан ГРУЕВ

Европа е територия на морални ценности / 100

Николай САРАФОВ

Най-добрата творба на майстора е самият той / 113

Любен ЯНКОВ

Отразявам себе си чрез светлината / 126

Данаил ДАМОВ

Правителствата не бива да рискуват с образованието / 139

Иван БЪРЗАКОВ

Скритата енергия на мозъка върши чудеса / 150

Александър ДЪРВОДЕЛСКИ

Народ, който не уважава своята история, се губи / 165

Христо ПОПОВ

Дивна игра на светлината по хубостите на Родината / 182

Драгомир ЗАГОРСКИ

При мъдро управление

България ще се изравни с Швейцария / 195

Иван ГАДЖЕВ

Щастлива емигрантска песен няма / 204

Димитър БОЧЕВ

Десетте Божи заповеди пазят душата на човека / 221

Димитър ДИМИТРОВ

Политиците и медиите взаимно се надхитрят / 239

Йосиф ЗАГОРСКИ

Исках фондът „Георги Марков“ да се разрасне като
фондацията „Толстой“ / 257

Димитър (Дими) ПАНИЦА

Светът трябва да преизмисли идните си ходове / 275

Михаил МИХАЙЛОВ

Аз постигнах американската мечта / 296

Проф. Минко БАЛКАНСКИ

Достойнството е първото качество, което трябва
да върнем на българите / 312

Рафаил РАФАИЛОВ

Добрият капиталист се съобразява с пазара и знае
къде да влага парите си / 329

Идеята за тази книга

Винаги, преди да бъде публикувано, давам интервюто на моя събеседник да го прочете – етиката на журналистическата професия изисква жеста. Ето че направих разговор и с емигранта д-р Любомир Канов, но той нямаше време да го види във вида за печат, понеже трябваше да се връща в Съединените щати. Предложи ми да го погледне неговият близък приятел поетът Борис Христов. Майсторът на словото го хареса и ме попита: „Защо не подготвиш книга с такива интервюта?“ „Защо пък не?“ – помислих си аз. Диалогът ми с д-р Канов беше петият с политически беглец от комунистическа България. И се започна... Реших да бъдат двацет и седем – числото е съвсем случайно, допада ми. Издирвах само изгнаници, не и онези, които са отишли в странство, за да се задомят там – макар че мнозина от тях също ненавиждаха режима и принасяха своята дан срещу него.

Намирах ги на официални форуми или по сведения от мои близки и познати. Доста ми помогна с информацията за появата им у нас ст.н.с. д-р Георги Василев, който работеше в Държавната агенция за българите в чужбина. Наложих се да направя пауза между 1998 и 2001 г., тъй като тогава се ровех из битието на поетесата Жени Заимова и написах книга за нея. Тази протяжност във времето си има и своя плюс – в интервютата са докоснати проблеми от различни етапи в развитието на посткомунистическа България.

Търсех ги тези хора, тъй като всеки от тях, нейде по света, със способностите си се беше издигнал нависоко или още по-нависоко. А кариерата им можеше да бъде в родина-

та ни... Тяхната загуба е вписана в тефтера за пораженията от червените злини.

Някои от моите събеседници са все така енергични и съзидат живота си. Други вече са покойници – Жени Заимова, Джеймс Велков, Стефан Груев, Дими Паница... Съдбата на останалите не ми е известна. Благодарна съм на всички, че ме допуснаха да се докосна до ориста им.

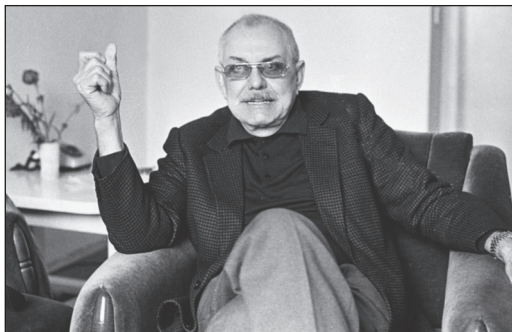
Зоя Захариева-Цанкова

Джеймс ВЕЛКОВ

(Супербизнесменът през 45 години
емигрантство сънува на български)

„НЕГОВО ПРЕВЪЗХОДИТЕЛСТВО“ – по право званието идва с най-големия български орден на монархията „Свети Александър“, връчен от Симеон II на г-н Велков през 1973 г. и после още веднъж. Екселенц в Испания. Председател на Координационния съвет на Българския национален фронт. Почетен председател на Българската лига за правата на човека (на която е един от основателите в Хага) и на Българския помощен комитет за емигрантите в Рим. През 1977 г. основава фонд „Човешки права в Източна Европа“ в университета на Вермонт – САЩ, който е с подчертано внимание към България като най-малко изследвана в това отношение страна. Член на Българското академическо дружество „Д-р Петър Берон“ в Мюнхен.

(В-к „Поглед“, брой 51 от 17.XII.1990)

ЛЪВЪТ В ДЖУНГЛАТА

Вашата биография, господин Велков, е многотомен роман. Не можем да го изчетем, но поне да прелистим възловите глави?

Учих икономика в Берлин, завърших Академията за международна търговия във Виена. Страшно много съм информиран и това е моето преимущество. Владее английски, немски, испански и португалски, работя също с френски и с италиански. След 9 септември 1944 г. се бях утвърдил като млад търговец в България, свързан специално с Германия и с Чехословакия. Майката на моята съпруга ми изпрати виза от Бразилия. Оттам отпътувах за САЩ. Отново се заех с търговия – със собствена фирма в Ню Йорк – експорт на платно за островите в Тихия океан, подир това – на дървен материал за Южна Америка. Завърнах се на Стария континент като американски гражданин, за да ръководя моята фирма за внос-износ. През 1958 г. при един апел на генерал Франко към хора, които могат да помогнат на Испания, отидох там. Спрях се на Канарските острови с намерение за три години, а останах трийсет. Строиш два нови града – Гуахара и Табайба – от инфраструктурата до зданията. Създадох маса прецеденти в градостроителството. Председател съм на Управителния съвет на испанското дружество „Проектос Инсоларес – С.А.“ в столицата на Тенерифе Санта Крус. Нося ордена за заслуги в стопанството и туризма на Испания. Почетен председател съм на Центъра за международен туризъм – също в Тенерифе.

Как преуспяхте?

С добра подготовка и решителност. С постоянство. Поемах, както казват в Америка, калкулиран риск, т.е. рискувах със собствените си пари, а не с парите на банките, на чуждите хора. Само тогава човек е отговорен. Ето какво стана с на-

шата България, когато някои хора си позволиха да рискуват средства, които не им принадлежат.

Защо всъщност емигрирахте?

Имах различни виждания от комунистите, които тогава взеха властта. Ясно беше, че ще унищожат физически или духовно всички техни противници. Така и стана.

За пръв път ли стъпвате на българска земя след 45 години?

Минах отгук през 1971 г. на път за Цариград, където винаги отивах, когато ми домъчняваше за България. Направих панихида на баща ми и продължих с кораба...

Какво според вас е променила в мисленето на българина досегашната тежка система, в която живяхме?

Нашият народ е разстроен. Изнервен. Като отражение от четирийсет и петте години – има сериозно разместване на ценностите. Хората са отвикнали да общуват учтиво. Не мисля, че положението е фатално, но е много, много тревожно. Можем обаче да го спасим.

Господин Велков, кой е конкретният повод да дойдете в родината – предстоящото издаване на книгата „Корона от тръни“, която по ваша идея написа Стефан Груев и която с ваши средства видя бял свят през 1987 г. в САЩ, или...?

Избрах момент, в който смятам, че е интересно да се види политическият живот тук. Използвах издаването на книгата, официалната покана на Съюза на писателите и поканите на приятели и роднини.

Близък ли сте със Симеон II?

Чувствам се близък с царя, в смисъл, че го ценя, уважавам институцията. Въпросът ме занимава от момента, в който той трябваше да напусне България, та до ден днешен.

Вероятно можете по-точно да ни кажете какви са вижданията му за бъдещето на България.

И тук няма да бъда точен. Смятам, че споделя разбиранията на крал Хуан Карлос, който е конституционен монарх и много либерален човек. Ако цар Симеон II се съгласи да заеме мястото си, това ще бъде гаранция за успеха на обществото ни.

Вие очевидно сте за възстановяване на Търновската конституция.

Виждам голяма отговорност у хората, които трябва да изнесат кръста на гърба си – и от опозицията, и от властта, впрочем две сили наляво от центъра. Градацията е добре поставена, на първа линия е политическият въпрос, без чието разрешение не можем да оправим икономическия. Неговото развързване зависи и от условията, които ще създадем, за да ни вярват по света – от легитимирането ни като държава. България не е вече комунистическа страна. Каква е тя обаче? Казваме, че сме република, но свещената Търновска конституция е незаконно отменена. Трябва веднага да бъде възстановена. Държавният глава – цар Симеон II – да заеме своето място, дори и символично, за да се проведе плебисцит за формата на управление – монархия или република. Даже и най-убедените монархисти ще се преклонят пред свободната народна воля. Това е законният и най-лесен път. Самата Търновска конституция предвижда осъвременяване. Много по-сложно е да измисляме нова и чак когато законите минат през един утрешен Върховен касационен съд, да разберем дали те са добри или лоши – процесът става твърде продължителен.

Казахте, че двете големи политически сили са наляво от центъра – бихте ли се аргументирали?

Помежду си те имат допирна точка – Карл Маркс, който все още витае във въздуха... Много партии в света със со-

циалистически оттенък вече отхвърлят тази фигура. Немарксистите може също да са леви. Левите партии и течения отват към залез. Имаха известен принос за човечеството, но вече са стерилни. Пътят сега е от центъра вдясно. Впрочем, дори когато изказвания на някои хора от опозицията са десни, чувства се, че те са отляво – може би това е остатък от наследството, носталгия или чувство за принадлежност...

Истинска ли е нашата опозиция?

От една страна – да, но от друга е очевидно, че постоянно се правят сделки с управляващата партия. Създават се вакууми и после се появяват разрешения, базиращи се на нещо, което не знаем. Не искам да кажа, че сделките са негативни за развитието, но като се съмнявам в опита на опозицията – хора, дошли в политиката като детето на Дева Мария – възможно е да допуснат и фатални грешки. Вършат се такива сделки, но в развиващо се общество не бива да ги практикуват, понеже може и да се окажем в непоправими ситуации.

Забелязвате ли и друга промяна освен в името на бившата БКП?

Разбира се, промяна има. За едни тя е повърхностна, за други – по-дълбока. Не съм привърженик на категоричните наши оценки „черно-бяло“. Виждам много нюанси. Не са само две групите – радикали и консерватори, а доста повече, поне двадесет.

Въпросът за вината за националната катастрофа е болезнен у нас. Докъде трябва да спрем, за да не се самоубием?

Съвсем осезателни са крайните настроения. Какво ще стане с народа тогава? Късо съединение. Трябва да заклеим явлението и да живеем всички заедно. Ако не можем да проситим мъкката, ще се опитаме да я забравим. Нямаме друг начин освен мирния и цивилизования. Естествено, съдът ще си каже думата за престъпниците. Ще има и условни присъ-

ди, за назидание. Виновните са длъжни да се извинят. Може да отидем и на национална панихида за хилядите убити. Трябва да ликвидираме миналото с мяра и да правим нова България. Демокрацията е лукс. Тя не вади зъби с пръсти, а с клещи.

На какво равнище имахте срещи тук през трите седмици?

Видях хора от опозицията, от вчерашната и от днешната власт, хора, които се лутат накъде да тръгнат. Мнозина искаха да разговаряме. Жалко, че не мога да бъда с всички. Вероятно това е голямото желание да срещнат един старейшина, натрупал опит и успехи по света, които не идват от свидетелство с шестици, а са шестици от постижения.

По взаимно желание разговаряхме с министър-председателя Андрей Луканов. Впечатлен съм от ерудицията и от държанието му. Той е човек западен тип. Не мога да повярвам, че е социалист. Говорихме за легалния аспект на положението в България. Господин Луканов е на подчертани републикански позиции, но има виждания за цивилизованите форми на управление. Засегнахме и лични въпроси. Моят баща е затрупан и едва спасен при атентата в катедралата „Света Неделя“, а дядо му е убит – двама българи от различни лагери, пострадали в онази епоха.

Може ли премиер като господин Луканов да води страната към истинска пазарна икономика?

Да – със съответния екип около него. Не мисля обаче, че такъв човек ще се чувства удобно в този процес.

Според супербизнесмена у вас, кой е най-добрият път за нас?

Без драматични реформи дълго ще вървим. Необходима е психична нагласа бързо да си оправим къщата, да преминем към концесиониране на индустрията – без онези промишлености, които са продуктивни и лесно ще сложим в ред нещата. Можем да се обърнем към държави като Япония, сканди-

навските страни, Германия – да ни оправят комуникациите. Ще дадем под наем, на търг индустриите – за 20–25 години. В това време наши кадри ще учат и ще работят там. Така ще подготвим поколение–поколение и половина специалисти с истинска нагласа за пазарна икономика. Частичните промени са слаба работа. Какъв ще бъде резултатът от енергичната стъпка? Ще отидем към доларово или въобще към конвертируемо стопанство. Ще развием земеделието – можем да станем градината на континента. Не се опасявайте, че ще загубим суверенитета си. В Европа всеки е дал по малко от своята независимост в полза на обществото. Без да изключваме националната си специфика, не бива да парадирате, че сме различни от другите народи. Веднъж сторихме тази грешка. За стабилизиране на обществото е необходимо около един милион души да излязат навън – не висшести, а хора без образование, които ще работят като португалците, африканците... Не бива да изпускате от погледа си екологията. Пътят, по който вървим сега, няма край. С компромиси, с полусоциализъм доникъде няма да я докараме.

Имате ли опасения от разпродажба на България?

Възможно е тук да дойдат чужденци, виждаме ги вече в циркулация. Ще имаме огромни проблеми с тях, ако не внимаваме. Концесионирането не носи подобни рискове, а големи наеми.

Кои са подводните рифове за новаци и теоретици в едно така сложно плаване?

Най-напред – кадрите. Необходими са икономисти с юридическа подготовка, т.е. мастърс не от европейски, а от американски тип. Влизаме в тежки области. Да вземем борсата. Тук няма място за дилетанти, защото ще станат тежки грешки. Тази материя е динамит.

Аз съм ангажиран в Световния фонд за защита на дивите животни. У лъва, роден в зоологическата градина, е

убит инстинктът да ловува. На това той се учи в джунглата. Ако пуснем там отгледаното в клетка животно, то ще умре. Досега България беше зад решетки. Днес, когато тя поема първите глътки чист въздух, трябва с изострени сетива да се браним от грешките на миналото. Да не приемаме нещата за свършени тогава, когато още не са започнали. Здрав разум имаме, но имаме и самонадеяност, а ни е нужна самоувереност. Липсват ни рискуващи делови хора.

Ще направите ли инвестиции у нас и изобщо какви са бизнес намеренията ви тук?

От позицията, която имам, най-ползотворно ще бъде да поддържам личен контакт с посолствата, за да възстановим търговските камари. Бих искал с група ентузиаста да основа център за направление на новосъздаващото се общество, който ще ориентира българина според неговата възраст, професия, квалификация, знания на чужди езици... Към него можем да изградим основен отдел, който ще се занимава със земеделие. Ще проверим всяка педя земя, в американски стил ще имаме на разположение мостри за нея, ще осигуряваме информация за пазара по света. Имам намерение да осигуря издаването на хумористична книжка за недостатъците на моите сънародници, която ще им действа хем лековито, хем безболезнено, а у чужденците ще тушира някои неприятни впечатления. Ще бъда в България без политически и търговски амбиции. Аз съм син на света и ще продължа да пътувам много.

Защо отседнахте именно в хотел „България“, г-н Велков?

Тук ми е сърцето. Той е парче история. Сутрин в пет часа гледам покрива на двореца. Къде ли не съм носил в себе си България. Винаги съм сънувал на български – при всички езици, които владее и в над 150-те страни, които познавам. Генът е изключително здрав. Е, моментът дойде малко покъсно, отколкото трябваше...

Жени ЗАИМОВА

(След 46 години изгнание
поетесата отново живее в България)

Тя пише своите стихове на три езика (български, италиански и английски), под различни псевдоними – Гуен Валди, Кристина Валди, Гуени Заимов. Авторка е на седем поетични книги: „Писма до Корадо Алваро“ (1956), „Песни разпилени“ (1971), „Щъркели“ (1972), „Мартеници“ (1977), „Тракийско злато“ (1981), „Тъмната звезда“ (1985), „Прокудената“ (1990). Нейни произведения са печатани в САЩ, Канада, Франция, Германия, Италия, Австралия, Япония, Индия... Участва в 23 антологии, от кои-

то 19 – световни. Член е на световното дружество на поетите, на международния ПЕН клуб, на асоциацията на преводачите в САЩ. Почетен член е на Кембриджката международна академия на поетите. Името ѝ е вписано в кембриджкия справочник „Кой кой е“. Кембриджкият университет я удостоява с плакет за преуспяла жена, а в град Сакраменто, щата Калифорния, три пъти ѝ присъждат награди за поезия – златна (1985, 1988) и сребърна (1989). Тя е първият български литератор, който чете (през октомври 1978) свои творби във вашингтонската конгресна библиотека, гласът ѝ е записан за архивите на световната литература. Студенти в североамериканския Сиракюзки университет и в Славоник скул – Англия, изучават поезията ѝ.

Жени Заимова е родена през 1917 г. в Ботевград. От 1947 до 1957 г. живее в Италия, а после в САЩ, до 1993 г., когато се завръща в родината си. Завършила е Държавна консерватория в София. В нюйоркския „Хънтър Колидж“, където е учила американска и руска литература и педагогика, получава сертификат за преподавател в гимназия. В университета Норуич във Вермонт става „мастър ъф артс“ по руска литература. От Световния университет е удостоена с почетен докторат по литература.

(В-к „Аз Буки“, брой 40, 1994)

Никой не може да ми отнеме светлинката

Първите ви стихове са отпечатани в ученическото списание „Звън“ през 1936 г., когато сте били гимназистка. Имаше ли действителна опасност после поезията да се превърне за вас в хоби, а не в съдба?

След „Звън“ публикувах в списание „Обзор“ и във „Вестник на жената“. Тогава се запознах с: Елин Пелин, Добри Немиров, Мария Грубешлиева, Дора Габе, Магда Петканова, Калина Малина... Занимавах се и с рисуване – тези картини, насреща, са мои. След като завърших гимназия, вземах уроци при художника Асен Белковски. Подготвих се и за оперна певица. По това време Георги Златев-Черкин композира две песни по мои текстове. По-късно, вече в Италия, имах самостоятелни концерти с оркестъра на Фредо Симонето, участвах в опери... Когато отидох в Америка, се отказах от пеенето, но след това отново се заех с него. Направих няколко плочи с полукласически изпълнения, участвах в огромно шоу на Бродуей. За да пробия обаче, ми трябваша много пари. По тази причина окончателно приключих с музиката. И до ден днешен съм вярна на поезията си.

Защо вие, снахата на генерал Владимир Заимов, напуснахте България?

През 1947 година пристигнахме със съпруга ми в Рим. През 1950 г. той се върна в родината, но аз останах. Сложна е ситуацията, която ме принуди да стана невъзвращенка и не бих искала да говоря за нея. Никому обаче не се сърдя.

С кои български емигрантски интелектуални кръгове общувате?

Имах приятелски или не толкова близки връзки с много хора. Най-сърдечни са отношенията ми с Христо Огнянов,

който работеше в радио „Свободна Европа“. Той е написал над 500 статии и много стихове. По-голямата част от нашата кореспонденция е в мерена реч. Доста мои стихотворения са за Огнянов, например „Великден“. Кирил Дреников пък – вече покойник – ми се обаждаше отвсякъде по света, където пристигнеше. Той беше влиятелен човек, юрист и привърженик на царя. Пътуваше доста, ходеше на политически конгреси. Посещаваше много страни, за да събира архиви и направи български музей в Белгия. Познавах добре и Христо Бояджиев. Имам всичките му книги. Изпращаше ми и списанието, което издаваше до смъртта си, преди две години – „Bulgarian Review“ (Рио де Жанейро). Много ценен в САЩ беше професор Асен Николов, който почина. А ето какво е написал д-р Панайот Панайотов на книгата „Външната политика на България“, която ми подари: „На Жени Заимова с най-приятелски чувства и възторг от нейните усилия да бъде изразител на общочовешките добродетели на българина.“ Много писма и добри критики имам от Георги Табаков. Той е доктор, двата му крака са отрязани – трамваят минал през тях, когато милицията в България го преследвала. Сега е изпълнителен директор на Американско-българската фондация „Макгахан“, а аз съм в нейното ръководство.

*Според великия Гьоте: „Няма отечествено изкуство и отечествена наука. И изкуството, и науката еднакво принадлежат на целия свят. Те могат да се развиват само посредством всеобщия обмен на мнения между съвременниците.“
Споделяте ли тази мисъл?*

Аз съм силно свързана с родината си. Участвала съм в много международни конгреси, импровизирала съм, но дълбоко в душата си винаги съм била българка. По време на такъв един поетичен конгрес в Испания тамошната поетеса Де Пино покани всички нас, 200 души делегати, на изящна вечеря в градината на вилата си. Най-напред влязохме в нещо

като параклис, където, в ъгъла, съзрях икона на свети Иван Рилски – подарък от нашата царица, която е кръстница на двете ѝ деца. Незабравим миг...

Кои са опорите на вашата поезия?

Изглежда съм много силна жена. Зодия „Овен“!... Често си представям на Шипка дядо ми по майка, опълченеца. Македонското пък е от баща ми – у него не беше особено развито, но у мен е дълбоко залегнало. Бях свързана с македонските организации в Америка, в доста тамошни вестници писах за тях. Македонците в САЩ са много повече българи, отколкото тук, у нас. Това са моите опори. Някои харесват сантименталните, лиричните ми стихове. Но аз съм и борческа натура.

Посланието до вашите читатели е от името на двете ви същности, нали?

В това послание е вплетена най-вече вярата ми в българския народ. Убедена съм, че тази многострадална страна ще се оправи, но трябва да мине време. Народът ни е много гъвкав, макар че изглежда доста търпелив – има пъргав ум, дори и най-непросветеният селянин не може да бъде заблуден. В момента хората играят различни роли, но това няма да трае дълго. Спомнете си огромните сини митинги, когато спечелихме изборите. Тогава бях на конгрес в Гърция и специално дойдох в София за една седмица. Рецитирах на три платформи. Вярвах, че комунизмът ще падне. В едни стихове изплаках болката си, с други удрях жестоки плесници.

Лесно ли се раждат стиховете ви?

Поезията се излива от сърцето и от душата ми. Пиша само тогава, когато усетя напориста необходимост, когато имам силни изживявания. Не съчинявам, не поправам. Оскар Уайлд е създал своята „Саломе“ в едно кабаре, за два-три часа. За мен най-важното е да стопля човека – все едно как-

во възпитание и каква култура има той, същественото е да бъде благороден. Добре ми е тогава, когато успея да стигна до него.

Какво у себе си сте преодолявала в творческия си път?

О, много неща. Една страшна смърт – синът ми катастрофира със самолета си. Беше през май, преди 22 години... Преодолях и много щастлив брак, който също загубих. Никой никога обаче не е могъл да вземе малката светлинка, която е у мен. Всичко друго, но не и нея...

Вашето определение за стила на поета?

Поезията е мерена реч. В нея трябва да има чувства. Тя не търпи излишните думи и изкуствената украса. Изисква вътрешна структура, според която да се развива, да въздейства, да стигне до своята кулминация и след това да слезе, да завърши.

Английският богослов и литератор Томас Фулер още в XVII век е казал: „Поезията е музиката на думите.“ Как се постига тази музика?

Ражда се отвътре. Странно нещо е тя. Мистерия.

Възможно ли е човек да твори поезия, ако няма идеали?

Винаги съм била идеалистка и не мога да си представя поет без идеали.

Откровена ли сте докрай в стиховете си?

Да, дори повече, отколкото трябва.

Само дарба стига ли за поезията?

Макар че тя се създава на основата на примитивни чувства, необходима е голяма култура – говорим за истинската поезия, нали? Трябва и поглед отвисоко – проникновено да се вижда всичко.

Кои поети според вас са велики?

Чела съм велика поезия от трима творци – Самуел Колъридж, Оскар Уайлд и Пушкин.

Какво е отношението ви към литературната критика?

Досега лоша критика не съм имала. В България обаче я очаквам.

Защо?

Ние сме завистливо племе. Освен всичките си положителни качества, имаме и недостатъци – завистта е едно от тях.

Събрахте ли по-конкретни впечатления от българските литературни кръгове?

Всеки е затворен в себе си и не вижда другия.

Същото ли е положението и сред нашите емигранти-творци?

Хората на перото, които живеят в чужбина, са много отзивчиви, поне тези, с които съм общувала. Лично аз съм била поощрявана доста от големи личности като Стефан Попов и Константин Кацаров, които с писма ме поканиха да им гостувам, макар че не се познавахме. Просто бяха чели мои стихове.

Вие сте имала контакти и със световноизвестни творци. Разкажете, моля, за тях.

В Италия общувах със знаменити интелектуалци като Салваторе Куазимодо, Корадо Алваро и Ренато Гутузо. Гутузо изповядваше леви идеи. Веднъж той ми рече: „За теб няма друг път, освен да заминеш за Америка.“ С белгиеца Еуженио Итерберг бяхме в Мароко, а после аз отидох в неговата страна на фестивал. Итерберг е изключителен ентузиаст. Много талантлив е Мимо Морина от Люксембург.

Познавам Йосиф Бродски, Марио Варгас Льоса, нобеловия лауреат Еудженио Монтале, Александра Толстой, Карлос Фуентес... Пазя чудесни спомени за нашия именит сънародник певеца Борис Христов, който бе много интелигентен и работлив. До себе си имаше великолепна жена – Франка.

Да погледнем към поезията на бъдещето – каква ще е тя?

Би трябвало да е по-розова, с повече светлина, вяра и жизнерадост; да се радваме на цветята, които сега отминаваме, на небето, което като че ли не виждаме. Нищо не виждаме. В момента няма поезия.

Илия ГРИГОРОВ

(художник)

Г-н Григоров неофициално напуска България през 1970 г. Живее в Швейцария, а от 1974 г. е в Брюксел, където завършва вътрешна архитектура и живопис в Кралската академия за изящни изкуства. Като архитект е участвал в реализацията на престижни проекти в Белгия, в други европейски държави, в Близкия изток, в Южна Африка. Неговата максима е: „Творецът трябва да бъде финансово независим. В противен случай таванът все ще слиза, ще слиза и в един момент ще се окаже по-ниско от главата му.“

Женен е за белгийка. Имат две деца.

Политически е ангажиран с идеите на СДС.

(В-к „Демокрация“, 26.VII.1995)

Реставрацията на комунизма е самоубийство

Господин Григоров, оптимист ли сте за бъдещето на България?

Да. В един момент повярвах, че тя бързо ще се оправи, защото народът ни е динамичен, интелектуално подготвен. Няма обаче личности, които рязко да се открояват, личности от световно значение. Само няколко души не са достатъчно. Подобен факт е обясним – дълго време страната ни беше сякаш в затвор. На 18 декември БСП спечели изборите, но това не е победа – то е просто резултат. Комунистите ще могат да твърдят, че са победили, ако изпълнят програмата си. Едно е да вземеш властта, а друго – да управляваш по интелигентен и благоприятен за материалното положение на народа начин. Тази партия не е сигурна в себе си. Ако е уверена в стабилността си, би се държала по-различно, не би връщала структури, които после ще се обърнат срещу нея. Сега разчита на хора, които мислят това, което тя им поръча. Подобно явление е опасно за една нация, но слава Богу неговите размери не са така огромни, както комунистите искат да ни внушат. Не бива да ги подценяваме обаче. Те организираха много партии, за да раздробят опозицията. И все пак избирателите ще се върнат към синята коалиция.

Вярва ли Западът на българското комунистическо правителство?

Следя правителствените посещения. Когато г-н Жан Виденов идва тук, вестниците мълчаха – само в един се появи дребна информация. Друга бе реакцията на медиите при визитата на г-н Филип Димитров – тогава те осведомяваха обстойно за нея. Ние, българите в Белгия, сме доста чувствителни и чрез пресата наблюдаваме какво е отношението към нашата родина. На света като че ли му се струва нело-

гично и самоубийствено една държава да тръгне по пътя на реставрацията на комунизма.

От Брюксел, от 2130 километра разстояние, как изглежда положението в нашата страна в момента?

Безпокои фактът, че комунистите не изпълняват предизборната си програма. Тревожи ръстът на престъпността. Аз не съм специалист, но мнозина твърдят, че тя е изкуствено създадена и е свързана със социалистическата власт, която лесно може да се справи с нея, стига да пожелае. Въпросът е: желае ли? Всъщност ние тук мислим, че смяната на режима не е спонтанна. В БКП са разигравани различни варианти. Правена е генерална репетиция с подготвени хора, на които бе създаден ореол на дисиденти, на бизнесмени (отидоха за година-две на Запад и се върнаха със „спечелени“ капитали...). Знайно е, че разрухата на България започна през 1944 г., а комунистите се опитаха да стоварят вината за фалита на държавата върху правителството на Филип Димитров, което бе на власт само 10 месеца. Тогава синдикатите поведоха ожесточена, еничарска война срещу него. А къде са сега?

Опасно е сближаването на българските социалисти със шовинистичния режим на Милошевич. БСП има своите съображения, съществуват пространства в дипломатическите коридори, до които нямаме достъп, но подобна политика, според мен, е противобългарска, да не кажа – предателска.

И пак във външнополитически порядък – има ли за България друга добра алтернатива освен НАТО?

Родината ни не може да се грижи за трета страна, колкото и приятелска да е тя. С Русия имаме езикова и културна общност, но не бива да я смесваме с политическата. Тук именно е хватката – чрез троянски кон се вкарват чужди на повечето българи намерения. Тази държава никога нищо не ни е давала даром. Вижте историята – експанзионистичните войни на империята, коминтерновската политика...

Ако България не влезе час по-скоро в НАТО, тя ще тръгне по пътя на самоубийството си. Русия е световна сила, а комичното е, че нашето правителство се е загрижило за сигурността ѝ, то не изявява желание за присъединяване към Североатлантическия пакт. Днес, в обстановката на преразпределение на сферите на влияние, страната ни трябва много да внимава, за да не послужи като плячка, която Русия получава. Обвързаността с една политически нестабилна държава може да ни въвлече в конфликт, който е извън националните ни територия и интереси.

Толкова години живеете в Брюксел. Сблъсквал ли сте се с нашиенски провокатори сред емигрантите?

Да, имаше дребни риби, които работеха като шпиони. Между нас винаги са се появявали подобни лица – приближени на комунистическата партия.

Склонни ли са заможните българи на Запад да инвестират в родината си?

Да, но за тях не се прави нищо. Необходима е политическа сигурност. Трябва да се изкорени изкуствено създадената престъпност. Потребни са законови гаранции за всички чуждестранни капиталовложения. Чехия например прелива от външни инвестиции. БКП/БСП е най-носталгичната от всички бивши „народни демокрации“.

Вие живеете в кралство. Монархия или република – кой от двата вида държавно устройство ще спаси България?

До ден днешен моята родина е конституционна монархия. Законният владетел е Негово Величество Симеон II. Референдумът от 1946 г. е нелегитимен. Нов трябва да се направи едва тогава, когато България бъде възстановена до положението, в което е била преди Червената армия да стъпи на нейна земя. Уважавам желанието на републиканците, но нашият цар е жив. Той е почтен и много подготвен човек,

може доста да направи за страната си. За съжаление ние сме народ, който не умее да използва ценното, което има.

Много словесни червени потоци се изляха за „криза в културата ни“. Вашето мнение?

Знаем как, след Девети септември 1944 г. бе избит и елиминиран културният елит. Комунистите създадоха своя, изкуствена „интелигенция“ – тя не е плод на естествен подбор. За разлика от генетичната, достига своя таван и не може повече да се развива. След като съществува, след като за отглеждането ѝ са похарчени огромни суми, не бива да бъде изхвърлена... От българската култура можем да очакваме много добри резултати след четири-пет години. Доскоро битието на страната бе стегнато в схематично пространство, в стъклена пирамида с лични, провинциални модички. Сега, при новите дадености, когато вече сме част от света, ще израстнат истински творци. Не отричам всичко, което е възникнало по време на комунистическия режим, не. Има хора с голям талант, които биха станали световно известни личности, ако живееха в нормални условия. България притежава огромен потенциал. Трябва обаче интелектуалците да се ангажират по-силно – и естетически, и политически. Те не заеха мястото си на авангард в демократичните процеси – макар че повечето от тях симпатизират на СДС.

Щяхме да говорим за изкуство, а се впуснахме в политиката.

Бонар е казал: „Мечтата ми е да пристигна при художниците на двайсети век с крилата на пеперуда.“ Рисуването е най-висшето удоволствие. Новаторството на истинския творец е в новия технически подход. Той е готов дори да унищожи някои платна, ако не му харесват. Мнозина обаче превръщат неуспехите си в пари. И губят – като творци. Доста колеги в България имат огромно самочувствие – продукт на тоталитарната система. На Запад борбата е голяма. Някои,

лишени от талант, се скриват в модерното или в абстрактното изкуство. Тези лесни забежки обаче се провалят бързо.

Къде сте правили изложби с ваши творби?

В Швейцария, в Белгия. Сега подготвям голяма експозиция. Съветът ми към моите млади колеги в България е: „Излагайте картините си в банки, в магазини, на конгреси... Стените там са голи, а хората, които идват обикновено са заможни и културни. Така ще си осигурите и материален успех, няма да сте принудени да творите, за да се храните.“

Проф. д-р Марин ПУНДЕВ

(историк)

Той живее вече 51 години в Америка – през 1945 г. заминава там като член на водената от генерал Владимир Стойчев мисия за възстановяване на дипломатическите отношения със Съединените щати след войната. През 1947 г., когато цялата власт в България е в ръцете на комунистите, окончателно остава в САЩ. Тогава главната му цел е да защити докторат – постига я. Сега е професор-емеритус по балканска и руска история на XIX и XX век в Калифорнийския държавен университет. Преподавал е също история на западната цивилизация, история на Европа и други курсове. Автор е на книги, студии, статии

в енциклопедии и колективни томове, публикувани в САЩ, Канада, Франция, Германия, Австрия, България. Издателство „Весела Люцканова“ пусна на пазара книгата му „България, Америка, Русия“ – студии, статии и интервюта за новата и най-новата история.

(В-к „Век 21“, брой 28, 1996)

